

nyilvánítjuk különbnek a másiknál. S bizonyára nem véletlen, hogy a bírósági gyakorlatból származik az „arany szabály”, hogy ha három forrás egyféleképpen állít valamit, akkor az már valószínűleg úgy is volt, amit jómagam az orális historikus krédójaként az Oral History Archívum (OHA) egykori alapítójától, Hegedűs B. Andrásról hallottam először. Persze a törvények ismerete még senkit sem mentett meg az eredendő büntől. Vagy azt is mondhatjuk némi malíciával, hogy kisebb baj három téves visszaemlékezés révén ténynek lenni egy történelemkönyvben, mint három hamis tanú által életfogytig börtönbe kerülni. Ez azonban semmit sem változtat azon, hogy mind a történet, mind az ítélet írva legyen.

Lányi Gusztáv (pszichológus, ELTE TáTK Szociálpszichológiai Tanszék)
Az elbeszelt élettörténetek szociálpszichológiájáról
– vázlatos gondolatok az oral historyről –

Előszó
(szubjektíven)

Miben látom a szóbeli történeti források jelentőségét a saját kutatásaim tükrében? – ez a kérdés ágaskodik a szemem előtt heverő egyik jegyzetlapomon. Udvarnokyi Virág, kedvenc tanítványom, szembesít ezzel a problémával. El-eltolom magam elől a figyelmeztető jegyzetlapot, pedig már a válaszra kapott határidő is régen lejárt.

Az egyetemi oktatás agyszikkasztó pedagógiai robotja közben is sokszor jut eszembe sürgető erővel ez a kérdés, ám valójában nem azért kerekedik elő belőlem nehezen a válasz, mert agyam (már) szikkadt – talán még nem –, hanem azért, mert túlságosan szerteágazó, szinte szabadasszociáció-szerű indázással tolnak fel bennem a gondolatok, s ezeket kellene „rendeznem”.

Hát tegyük most erre kísérletet!

Oral history és/vagy elbeszelt élettörténet

Először is a kérdést szeretném pontosítani, vagyis inkább a magam számára olyan jelentés-árnyalattal bővíteni, amely megkönnyíti a választást.

Azt gondolom, hogy az *oral history* nem csak „szóbeli történeti forrást” jelent(het) – jelentheti az *elbeszelt élettörténetet* is.

Az az árnyalatnyi, de mégsem elhanyagolható különbség, ami a „szóbeli” és az „elbeszelt” történet között van (lehet), megnyithatja előttünk az interaktív, a jelen idejű és szemtől szembeni kommunikatív téren túli, de még a személyes életvilágba ágyazott individuális és kollektív emlékek világát is.

Az elbeszelt élettörténetek szociálpszichológiai megismerése:
oral history – és pszichobiográfia, pszichohistória és történelmi szociálpszichológia

Az elbeszelt-elbeszélhető – tehát a nem elbeszelt és nem elbeszélhető – élettörténetek feltárására, megismerésére kétségtelenül kiváló módszer az oral history. Ez ugyanis olyan *kvalitatív*

eljárás, technika, amit azért szeretnek a magamfajta pszichológusok (szociológusok, politológusok, történészek stb.), mert valami atavisztikus vonzódást éreznek a közvetlen és egyedi élettörténetek iránt, de viszolyognak a laza (szép?-) irodalmi (publicisztikus, ideologikus, moralizáló és pszichologizáló) fecsegésektől.

Szikárabban és szofisztikáltabban fogalmazva: a nomotetikus – például az aggregált adatokkal dolgozó, éppen ezért a vizsgált személyek vonatkozásában deperszonifikáló – eljárás bármennyire is üdvös és hasznos a pszichológiai és a szociológiai empirikus munkában, mégiscsak elidegenítő, a hamis látszatok, a valóságnak vélt artefaktumok „szép új világot” is felépítheti. Nem árt tehát ezekből le- és kiszállni: az idiografikus, egyedi (partikuláris és szinguláris) életvilág élettörténeti és fenomenológiai sajátosságait is megvizsgáljunk.

Számomra tehát az oral history nem csak módszer, hanem olyan szemlélet is, amely jól illeszthető kutatói érdeklődésemhez: az *elbeszélt élettörténetek szociálpszichológiai megismeréséhez*. Mindez azért van így, mert választott vizsgálati alanyaim („hőseim”) élettörténeteiben a pszichobiográfiai, pszichohistóriai és történelmi szociálpszichológiai dramaturgiák egzisztenciális beágyazottságait szeretem firtatni.

Karácsony Sándor-kutatásaim: az élettörténeti mélyinterjúk szerepe

Ennek a szemléletnek – illetve az ezt a szemléletet motiváló kíváncsiságnak – a jegyében az 1980-as években közel egy évtizeden keresztül kutattam Karácsony Sándor és tanítványai életét, munkásságukat, szerteágazó tevékenységeiket a hazai tudományok (pedagógia, pszichológia, filozófia, teológia, szociológia, történelem, néprajz, közgazdaságtan stb.) és persze a társadalmi-politikai viszonyok kontextusában (Lányi 2000a).¹

Kutatómunkám megkerülhetetlen tartalmi és módszertani része volt az alapos interjúkészítés is. Ezzel az eljárással tudtam mintegy a magam számára is átélhetővé tenni – és ezen keresztül is megismerni – Karácsony Sándor legendásan nagy hírű pedagógiai és gondolkodói életművét és hatását; Németh László Karácsony Sándort tömören jellemző találó metaforájával élve: a „mágnés-ember” vonzó és taszító sugárzását; a felejtés, a társadalmi-politikai amnézia, az elhallgatta)ások és újralfedezések furcsa villódzásait és kísérteties vitustáncait.

Az alapos élettörténeti mélyinterjúk mellett természetesen minden általam elérhető írott és nyomtatott, nyilvános és magánjellegű, sőt még „titkos” dokumentumokat is felhasználtam.

Pszichológiatörténet: a személyes élettörténeti dokumentumok szerepe

Kutatói érdeklődésem másik területe a *pszichológiatörténet*. A pszichológia – és persze számomra mindenekelőtt a hazai pszichológia – tudománytörténete nem merül ki a tények és

¹ Az 1980-as évek végére elkészült, valamint kandidátusi disszertációként megvédett munkám további egy évtizedes kalandos bolyongásai kiadók, szerkesztők, drukkerok és ellendrukkerok szövvényes hálózatában, míg aztán könyv alakban is megjelenhetett – ez is egy tanulságos „oral history(m)” lehetne!

adatok, kutatók és vizsgálataik stb. kronologikus rendjének feltárásában és elbeszélésében; természetesen ez a kiindulópont, az „alap”.

A tények és adatok hagyományos eszmetörténeti (vagyis filozófiai) interpretálását sem tartom fölöslegesnek. De igazán kedvemre való az az „eszme-” = *élettörténet*, amikor az „esz-mék” logikai rendjét *egzisztenciális beágyazottságukban*, azaz *élettörténeti és tudásszociológiai partikularitásukban* vizsgáljuk.

E kutatói érdeklődésem azon a tudásszociológiai előfeltevésen nyugszik, hogy a pszichológiai tudás sem csak tisztán *szcientikus igazságok* mentén szerveződő kognitív képződmény, hanem tudástermelő alkotók és tudásfogyasztó felhasználók, alkalmazók egzisztenciális beágyazottságához is kapcsolódó – részben abból eredő, részben oda vissza is kanyarodó – *ön-definiáló tudás* is.

A személyes élettörténeti visszaemlékezésekkel dokumentálható pszichológiatörténet-írás lehetőségeit Bodor Péterrel és Pléh Csabával együtt próbáltuk ki (Bodor, Pléh és Lányi 1998). Ennek felhasználásával magam kísérletet tettem egyfelől Mérei Ferenc tudománytörténeti portréjának felvázolására, másfelől az intézményes életterek és szerepek tipizálására (Lányi 1999a, 1999b, 2000b, 2004, 2006a).

Politikai pszichológia:

az elbeszélt élettörténetek szociálpszichológiája

Kutatói érdeklődésem harmadik (de az 1990-es évek elejétől jóformán mindenek előtti) területe: a *politikai pszichológia*.

A politikai pszichológiát sem tudom elképzelni az imént vázlatosan kifejtett tudásszociológiai-élettörténeti egzisztenciális bázis explicit kifejtése nélkül. Különösen hazai viszonyaink közepette ezt a politikai pszichológia diszciplináris adaptációja, meghonosítása, bevezetése és megalapozása vonatkozásában elkerülhetetlennek ítélttem (Lányi 2001a: 12–84). Sőt mi több, azt is megkísérlettem, hogy ez az egzisztenciális bázis ne pusztán a „múlt” valódi tudománytörténetében, hanem a mi éppen aktuális, nagyon is bizonytalan, ide-oda billegő *élettörténeti jelenünk és diszkurzív (vitakozó) univerzumunk* erőterében is láthatóvá váljék (Lányi 2005).

A politikai magatartás pszichológiai vizsgálatának (ne)behaviorista és kognitív orientáltságú megközelítései mellett (vagy szemben?) magam – az eddig leírtak fényében bizonyára nem meglepő módon – inkább kedvelem a pszichobiográfiai, pszichohistóriai, s nem utolsósorban a fenomenológiai-tudásszociológiai megalapozottságú történeti szociálpszichológiai elemzéseket (Lányi 2001b: 69–243).

Politikai pszichológiai kurzusaimon – különösen a speciális kollégiumokon, de még inkább a kutatószemináriumokon, és aztán a doktori (PhD-) kurzusokon fokozottan – természetesen ennek a szemléletnek a jegyében igyekszem dolgozni. Megkísérlem időnként a majdnem lehetlent: az egyetemi hallgatók örvendetesen sereglő (fel- és eltűnő) sokaságában² néhány alkalmas *tanítványra*, munkatársra lelni – aranyosóként aranyat keresni a sokszor zavaros és iszapos hordalékban. Ám ezt úgy igyekszem tenni, hogy tere maradjon más paradigmáknak, más módszereknek is.

² Az örvendetesen sereglő sokaság a jelenlegi intézményes-infrastrukturális és pénzügyi-financiális kondíciók közepette jobbára zsidbasztó és agszikkasztó tömegoktatás, ahol bizony diák és tanár a kölcsönös intellektuális facilitáció helyett inkább debilizálódik. (És ki tudja, hogy mit hoz a jövő?!)

Ugyanakkor nem kétséges: a mi politikai magatartás-vizsgálataink megkerülhetetlen tartalmi, szemléletbeli, módszertani tényezője az *elbeszélte élettörténetek szociálpszichológiája* (Lányi 1999/2000/2001, 2006b).

Zárszó
(szabadkozva)

Röviden és tömören ezt és ennyit tudtam válaszolni a feltett kérdésre – ám sem a határidőt, sem a terjedelmi korlátot nem tudtam betartani.

Hivatkozott irodalom

- Bodor Péter, Pléh Csaba és Lányi Gusztáv (szerk.) (1998): *Önarckép háttérrel. Magyar pszichológusok önéletrajzi írásai*. Budapest: Pólya Kiadó.
- Lányi Gusztáv (1999a): Ki volt Mérei Ferenc? In *Budapesti Könyvszemle (BUKSZ)* 1: 52–58.
- Lányi Gusztáv (1999b): Rejtőzködés és (ön)rostálás. A pszichológia magyarországi viszonyairól a fordulat évétől (1948/49) 1956-ig. In *Magyar Pszichológiai Szemle* 2: 195–203.
- Lányi Gusztáv (szerk.) (1999/2000/2001): *Politikai Pszichológiai Tanulmányok*: I. Mi a politikai pszichológia? – II. Politika, testközelben. – III. Személyiség és politika. – IV. Politikai konfliktusok. – V. Politikai választás, politikai kampány. – VI. Tömeg(lélektan) és politika. – VII. Politikai kultúra és politikai szocializáció. – VIII. Politikai vezetők és arculatok. – IX. Választói magatartás és kampánypszichológia. – X. Politikai magatartásformák, szimbólumok és hagyományok. In *Munkafüzetek* 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 78., 79., 80. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.
- Lányi Gusztáv (2000a): *Magyarország, protestantizmus, társaslélektan. Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Budapest: Osiris.
- Lányi Gusztáv (2000b): A pszichológia újra intézményesedése Magyarországon 1945 után. Esettanulmány a Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Tanszékéről. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlésének *Pszichológia 2000* konferenciáján, május 31-én. In *Előadás-kivonatok*, 172. oldal.
- Lányi Gusztáv (2001a): *Lélek(tan) és politika. Bevezetés a politikai pszichológiába*. Budapest: József Műhely.
- Lányi Gusztáv (2001b): *Rendszerváltozás és politikai pszichológia*. Budapest: Rejtjel.
- Lányi Gusztáv (2004): Szociálpszichológiai és politikai pszichológiai tudás a Magyar *Psychologiai Szemlében* 1928 és 1945 között. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XVI. Nagygyűlésének „Szociálpszichológia és társadalmi valóság” szekciójában, május 27-én. In *Előadás-kivonatok*, 93. oldal.
- Lányi Gusztáv (2005): *Politikai pszichológia. Politikai magatartás-vizsgálatok*. Vitakötet. Vitapartnerek: A. Gergely András, Buda Béla, Csizmadia Ervin, Garai László, Gyáni Gábor, Kiss Endre, Kiss Paszkál, Münnich Iván, Pataki Ferenc, Pléh Csaba, Szabó Ildikó, Szabó Márton, Zsolt Péter. Budapest: József Műhely.
- Lányi Gusztáv (2006a): Szociálpszichológiai és politikai pszichológiai tudás a Magyar Pszichológiai Szemlében 1945 után. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XVII. Országos Tudományos Nagygyűlésének „Politikai pszichológia III.: Társadalmi rétegek, elit és közönség” szimpóziumán, május 26-án. In *Program és előadás-kivonatok*, 250–251. oldal.
- Lányi Gusztáv (szerk.) (2006b): *Politika pszichológiai tükrében. Magyarország 1990–2005*. Budapest: József Műhely.

László János

(szociálpszichológus, MTA Pszichológiai Kutatóintézet, PTE Pszichológiai Intézet)

A szóbeli történeti források jelentősége a szociálpszichológiai kutatásban

A szociálpszichológus számára a történetek elsősorban az identitás szempontjából érdekesek. Ebből a szempontból nincs lényeges különbség a hivatásos történetírók kötetekbe foglalt